

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE NESİH TERİMİNİN GELİŞİMİ VE KAPSAMI¹

Ömer Faruk ATAN²

Öz

Gelişen İslamî ilimlerle beraber, kullanılan kavramlar da tarihi süreç içerisinde anlam genişlemesi, daralması ve kaymasıyla birlikte terim olarak yeni tanımlar kazanmıştır. İlk dönemden itibaren kullanılan bu ıstılahlardan birisi olan “nesih”, sözlük manasının yanı sıra, diğer kavramları da çağrıştıracak bir genişlikte kullanılmıştır. Bu durum, ayet ve hadislerin kendi ve birbirleri arasındaki nesih ilişkisiyle ilgili olarak ilk dönem kaynaklarda nâsîh-mensuh listesinin kabarmasına sebep olmuştur. Sonraki dönemlerde ise neshin olup olmadığı tartışılmış, kabul edenler arasında sayısı ile ilgili tam olarak bir mutabakata varılamamıştır. Nesih terimin kullanımındaki genişliği ve buna bağlı olarak ihtilafların artmasından dolayı bu makalede nesih kavramının sözlük, eşanlamlı ve ilintili olduğu kavramlar açıklanarak tarihi süreç içerisinde geçirdiği ve en dar manada kazandığı terim anlamı işlenmiş ve mesele aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nesih, usul, fıkıh, İslam.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT AND SCOPE OF THE TERM NASKH

Abstract

Together with the developments in Islamic sciences, the concepts used have inevitably been transformed in meaning and new definitions have been made with the influence of semantic shifts, extensions and restrictions within the historical development process.

¹ Bu makale, *Usul-i Fıkıhta Nesih* [(Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Şanlıurfa 2005] ismiyle yazarın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Dr. İletişim: ofarukatan@hotmail.com

Having been used from the first-period and apart from its lexical meaning, the term “naskh” have extensively been used to connote other concepts as well. This led to an increase in the naskh-mansukh list in the first-period sources with regards to the naskh relationship between the Quran verses and hadiths both on their own and among each other. There has been debates as to whether naskh exists in the following periods; however, among the ones that accept its existence no agreement has been reached on its number. Due to the diversity in the use of the term naskh, which leads to an increase on the conflicts, this article aims to clarify the issue by explaining the lexical, synonymous and related meanings of the term naskh and dealing with its narrowed down meaning within the historical development process.

Key Words: Naskh, usul, fiqh, İslam.

GİRİŞ

Nesih, “Tefsir, Hadis ve Fıkıh” bilim dallarında işlenen bir konu olup, yapılan çalışmalar büyük ölçüde tefsir alanında yoğunlaşmıştır. Nesih, fıkıh usulü kaynaklarında belli bir başlık altında incelenmesine rağmen müstakil çalışmalara konu olmamıştır. Bu çalışmamızdaki temel amaç; neshin fıkıh usulündeki tarihi süreç içerisinde gelişimi incelemek ve diğer kavramlarla olan ilişkilerini ortaya koymaktır. Böylelikle usul-i fıkıh kaynaklarında dağınık halde bulunan konu, bu çalışma ile ayrıntılı olarak işleyip, ihtilafli noktalar aydınlatılacaktır.

Araştırmamızda konunun öncelikle anlaşılması için nesih kavramı başlığı altında tanımı, bu tanımdaki tarihi süreç, ilişkili olduğu kavramlar, şartları ve tespit usulleri ele alınacaktır. Konumuz usul-i fıkıhtaki nesih kavramı olmakla birlikte bütünlük açısından tefsir ve hadis usullerindeki bilgilere de yer verilecektir.

I. NESHİN SÖZLÜK ANLAMI

Nesih/nesh, “nakil, izale/yok etmek, iptal, tebdil-tağyir-tahvil/değiştirmek, ref/kaldırmak, yenilemek, ona benzer olanları çoğaltmak ve bir işin sona erdiğini açıklamak gibi birçok manalara gelmektedir. Bu anlamlar:

a. Nakil

Neshin lügavî manalarından birisi, bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak, nakletmektir. *نسخت الكتاب (kitabi nesh/istinsah ettim)* denilince nesih bu manada kullanılmıştır. Kendisinden

aktarılan asıl, ikincisine kopya ve bu ikisine de nüsha denir. Bu ikisi aynı değeri taşır.³ Çünkü birinden diğerine taşınan aynı surettir.

Bazılarına göre de diğer yere nakledilen *nüsha* sadece surettir, taşınan da bu suret olmaktadır. Bu mana için de “*Yüzük kaşının, çeşitli mumlar üzerine basılması suretiyle meydana gelecek şekil*” örneği verilir.⁴

Neshin lügat manası olarak verilen nakil yani bir yerden başka aktarılacak veya yazdırılarak kopyalanması için *إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون* (Şüphe yok ki, neler yapıyor idiyse biz [hepsini meleklerle] nesh ettiriyorduk [yazdırıyorduk].)⁵ ayeti örnek olarak verilir. Buradaki nesh/istinsah kasıt amellerin sahifelere veya sahifelerden başka yerlere nakli söz konusudur.⁶

İbn-i Hazm (ö. 456/1063) ise istinsah şeklinde yapılan nakli, “*bir şeyin yenilenmesi ve örneğinin çoğaltılması*”⁷ şeklinde tanımlar ki burada “yenilenme” yaklaşımı diğerlerinden farklıdır.

b. İzâle

Neshin lügavî manalarından birisi de, bir şeyi yok etmek, gidermek ve izale etmektir. *نسخت* *فينسخ الله ما يلقى* (güneş gölgeyi nesh etti) örneğinde nesih bu manada kullanılmıştır. *الشيطان ثم يحكم آياته* (...Allah, şeytanın ilka ettiğini nesh eder, sonra kendi ayetlerini sabit kılar...)⁸ ayetinde geçen nesih, izale manasında kullanılmıştır.⁹

Rağıp el-İsfahanî (ö. 502/1108), neshin her zaman izale manası taşımadığını, bazen ispat manasında, bazen de bu iki mana birlikte kast edilerek kullanılabildiğini belirtmiştir.¹⁰

c. İptal

Neshin sözlük manalarından bir diğeri de iptaldir. *نسخت الريح آثار القوم* (*rüzgar topluluğun izlerini nesh etti*) örneğinde nesih, bir yerde ikamet eden bir topluluğun orada bıraktığı izlerinin

³ İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhâmmmed b. Mükerrrem, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sadır, Beyrut, tsz., IV, 28-29.

⁴ Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhâmmmed, **el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz., 490.

⁵ Câsiye, 45/29.

⁶ Âmidî, Ebu'l-Hasan Seyfüddin Ali b. Muhammed, **el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm**, el-Mektebu'l-İslamiyye, Beyrut, 1402, III, 102.

⁷ İbn-i Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, **el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm**, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, tsz., I, 445.

⁸ Hacc, 22/52.

⁹ İsfehânî, age, 511; Zerkeşî, Bedrüddin Muhâmmmed b. Abdillâh, **el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1957, II, 29; Subhî es-Sâlih, **Mebâhisu fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-İlmi li'l-Melayiyn, 18. baskı, Beyrut, 1990, 260.

¹⁰ İsfehânî, age, 511.

zamanla semavi ve benzeri tesirlerle kaybolması manasında kullanılmıştır.¹¹ ما ننسخ من آية أو ننسها ¹¹ Biz bir ayeti nesh eder/hükümünü kaldırır veya onu unutturursak, daha iyisini veya aynısını getiririz...¹² ayetinde geçen nesh de bu manada kullanılmıştır.

Basra valisi Utbân b. Ğazvan'ın;

... *Hiçbir peygamberlik yoktur ki, nesh edilip sonunda krallığa dönüştürülmüş olmasın. Sizler, bunları duyacaksınız ve bizden sonra birçok valileri deneyeceksiniz* hutbesinde geçen nesh tabiri de iptal manasında ¹³) kullanılmıştır.

İbn-i Hazm neshin iptal manası için “ta’fiye” tabirini kullanmaktadır. Buna örnek olarak da: “*falanca'nın saltanat ve otoritesi iptal edildi, sona erdi*” cümlesini zikretmiştir.¹⁴ Bu tabir, neshin izale manasına çok yakın olmakla beraber, bir şeyin tamamen ve kökten ortadan kalktığını da ifade etmek kullanılmıştır.

d. Tebdîl/Tağyîr

Tebdil/tağyir anlamına gelen nesh, bir şeyi diğer bir şeyle değiştirmek, farklı durumlara sokarak yerine başkasını ikame etmek manalarında kullanılmıştır.¹⁵ نسخ الشيب الشباب (*ihiyarlık gençliği nesh etti*) denilince nesh, değiştirme mecaz manada kullanılmıştır.

وإذا بدلنا آية مكان آية والله أعلم بما ينزل قالوا إنما أنت مفتر بل أكثرهم لا يعلمون (*Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler*)¹⁶ ayetinde geçen tebdil ifadesi nesh manasını ihtiva eder.¹⁷

Nesh kavramının farklı anlamlarında dikkati çeken ortak özellik bir şeyin yerine başka bir şeyin gelmesidir. Gelen öncekinin aynı olabileceği gibi, onun izini silen, ya da ona tamamen zıt olan bir şey de olabilir.

Kur'an-ı Kerim'de nesh kökünden türeyen kelimeler dört yerde geçmektedir:

¹¹ İbn-i Manzûr, age, IV, 28-29; Isfehânî, age, 511.

¹² Bakara, 2/116

¹³ Müslim, Ebu'l-Huseyn İbnu'l-Haccac el-Kuşeyri, **Sahîhu Müslim**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İst., tsz., Zühd ve Rikak-2967, IV, 2278-2279.

¹⁴ İbn-i Hazm, age, I, 445.

¹⁵ Zerkeşî, age, II, 29; Subhî es-Salih, age, 260; Suyutî, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr (ö. 911/1505), **el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladihi, Mısır, tsz., II, 27.

¹⁶ Nahl, 16/101.

¹⁷ Subhî es-Sâlih, age, 260.

1- ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها -1 (Biz bir ayeti *nesh* eder/hükümünü kaldırır veya onu unutturursak, daha iyisini veya aynısını getiririz ...) ¹⁸

2- وفي نسختها هدى ورحمة للذين هم لربهم يرهبون (... onun bir *nüşhasında* [şu yazılı idi: sapıklıktan sıyrılıp] rahmete kavuşmak o kimselere mahsustur ki ...) ¹⁹

3- فينسخ الله ما يلقي الشيطان ثم يحكم آياته (Allah, şeytanın ilka ettiğini *nesh* eder, sonra kendi ayetlerini sabit kılar.) ²⁰

4- إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون (Şüphe yok ki, neler yapıyor idiyse biz [hepsini meleklere] *nesh* ettiriyorduk [yazdırıyorduk].) ²¹

Ayetlerde geçen bu dört ifade neshin sırasıyla *iptal*, *yazı/nüşha*, *izale* ve *nakil* manalarına gelmekte, yukarıda geçen neshin lügat manaları bu ayetlerin üçünde geçmektedir. Ancak neshin varlığı ile ilgili olup bu kökten türeyen kelime sadece Bakara Suresinde geçmekte olup diğer sureler kelimenin lügat manası için misal olarak verilmesi dışında konumuzla bir ilgisi bulunmamaktadır.

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi neshin lügat manasını iki kategoriye ayırabiliriz. Biri *izale*, *tağyir*, *iptal* gibi mevcut durumun farklı bir duruma sokulması tarzındaki manaları, diğeri de bir metnin aynısını başka bir yere nakletmek/istinsah etmek gibi mevcut olanın başka bir yere herhangi bir farklılık yapılmaksızın için kullanılan manalarıdır. Bunun dışında taksimatta bir topluluktan başka bir topluluğa mirasın intikalinde kullanılan *مناسخة* “*münasaha*” ve ruhların bir bedenden başka bir bedene intikali için *تناسخ* “*tenasüh* (reenkarnasyon)” bu görüşe inananları ifade etmek üzere de *تناسخية* “*tenasühiyye*” ²² gibi manalarda da kullanılmıştır.

II. NESİH ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KAVRAMLAR

Nesih için yukarıda kullanılan manalar yanında başka kavramlar da kullanılmıştır. Kaynaklarda -farklı görüşler mevcut olmakla beraber- yaygın olarak nesih manasında kullanılan kavramlardan bazılarını burada zikretmek istiyoruz. Bunlar:

a. Ref‘

¹⁸ Bakara, 2/106.

¹⁹ A`râf, 7/153.

²⁰ Hacc, 22/52.

²¹ Câsiye, 45/29.

²² bkz. Âmidî, age, III, 102; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakki min 'ilmi'l-usûl*, Dâru'l-Fikr, tsz., 184.

Sözlükte alçaltmak manasına gelen hafd ve vad' kelimesinin zıttı olup yükseltme, kaldırma, terfii etme gibi manalara gelmektedir.²³ Rağıp el-İsfahanî bu kelimeye “Allah’ın nezdine alması” şeklinde bir mana da vermiştir. Bu mana nesihte olduğu gibi Allah hükümden kaldırıp nezdine çekmesi şeklinde bağlantı kurulabilir.²⁴

Allah’ın önce vahiy edip sonradan bu vahiyde bulunan hükümleri kaldırma manasında فأوحى الله... رفع القلم... إليه ثم رفع عنه... (Peygamberimize Allah önce vahyetmişti, bilahare ondan ref edildi/alındı...)²⁵ ve mükellefin bazı mazeretlerden ötürü Allah katında mesuliyetinin kaldırılması anlamında رفع القلم... عن ثلاثة عن النائم... وعن المجنون... وعن الصبي... (Üç kişiden kalem kaldırıldı: Uyuyandan..., deliden... ve çocuktan...)²⁶ hadislerinde nesih teriminin ref’ manasında kullanıldığı kolaylıkla görülebilir.

b. Tebdîl

Nesih manasında kullanılan diğer bir kavram da *tebdîl*dir. Sözlükte “yerine bir başkasını koyarak, bir nesneyi kaldırmak” diye tarif edilmiştir.²⁷ وإذا بدلنا آية مكان آية والله أعلم بما ينزل قالوا إنما (Biz bir diğer bir ayetin yerine getirdiğimiz zaman -Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir- dediler ki: Sen bir iftiracısun. Hayır, onların pek çoğu bilmezler.)²⁸ Münkirler ayetler arası tebdili kabullenmeyip Hz. Peygamber (sav)’i iftiracılıkla suçlamışlardır ki Allah cümle-i mutariza (ara cümle) ile her türlü şüpheyi giderecek tarzda; Allah’ın “kulların maslahat ve menfaatlerine uygun hükümleri indirdiğini” ve bunu “en mükemmel bilen zat olduğunu” anlatmaktadır. Onun, cümle içinde ve cümle bitmeden getirilmesi de ayrıca, gecikmeye tahammülü olmayan bir manidarlık ifade etmektedir.

Müfessirler yukarıda mealini verdiğimiz ayeti, ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها (Biz bir ayeti *nesih* eder/hükümünü kaldırır veya onu unutturursak, daha iyisini veya aynısını getiririz...)²⁹ ayeti ile eşdeğer ve manada görmekteyizler.³⁰

c. Mahv

²³ İbn-i Manzûr, age, III, 1220-1221.

²⁴ İsfehânî, age, 200.

²⁵ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1987, Tefsir-1220, VI, 487.

²⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as (ö. h.275), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İst., tsz., Hudud-1398, IV, 140.

²⁷ bkz. Şevkânî, age, 184.

²⁸ Nahl, 16/101.

²⁹ Bakara, 2/106.

³⁰ İbn-i Kesir, Ebu'l-Fedâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1969, II, 586.

Mahv (silme) ve ispat, birbirine zıt iki kelimedir. Nitekim *يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ* (*Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap [Levh-i Mahfûz] O'nun yanındadır.*)³¹ Ayetinde mahv ve ispat birlikte geçmekte ve konumuzla ilgili bulunmaktadırlar. Her zamanda, o vaktin kabiliyet ve maslahatına uygun bir kitap indirilmiştir. Bu kitapları ve hükümleri getiren, değiştiren, sabit bırakan veya nesh eden de bizzat Allah'tır. Çünkü Allah dilediğini mahv ve dilediğini sabit etme hakkının tek sahibidir. Ana Kitap O'nun nezdindedir.; değişecek ve değişmeyecek, kalıp gidecek hükümler ise hep buradadır. Bütün bu saydığımız hususları belirten, az önce işaret ettiğimiz ayetteki mahv-ispat fiilleri, nesh ile ilgili görülmekte, aynı manada kabul edilmektedir. Tebdil bahsinde geçen Nahl Suresinin 101. ayetini, Bakara Suresindeki 106. ayetle eş gören Katâde (ö. 118/736), aynı eşdeğerliliği bu ayet için de zikretmektedir.³²

Her ne kadar ayetin çeşitli meselelerle ilgili olduğu ifade edilmişse de, bizi ilgilendiren bu ayetin konumuz olan nesh ile ilgisidir. Taberî (ö. 224/838), İbn-i Manzûr, İbn-i Ebi Hatim ve Beyhakî'nin (ö. 470/1077) İbn-i Abbas'tan rivayet ettiklerine, Abdullah b. Abbas ayeti: “*Allah, Kur'an'dan dilediğini tebdil edip nesh eder; dilediğini de sabit bırakır*” şeklinde izah etmiştir.³³ Hâlbuki ayetteki ifade kaza ve kaderle ilgili olup, nesihle bir alakası yoktur.

d. Terk

Neshi ifade eden kavramlardan biri de *terktir*. İmam Şafii (ö. 204/820), eserlerinde neshi açıklarken, “*Allah'ın farzını terk etmesi*” şeklinde nesh yerine terk ifadesini kullanmıştır.³⁴ . “Kıblenin tahvili”nde³⁵ olduğu gibi, Allah evvelce indirdiği bir emri terk ederek buna muhalif olarak bir diğer emir indirir ki bu nesihdir.³⁶

III. NESHİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR

a. Nesih-Bedâ İlişkisi

Bedâ kelimesinin iki anlamı yaygındır: “Belli değilken belli hale gelme, önce bilinmezken ortaya çıkma” veya “eski görüşün aksine yeni bir görüşün ortaya çıkması”³⁷dır. Bir hükmün diğer bir hükümle kaldırılarak değiştirilmesi olarak kabul edilen nesih bu yönüyle “bedâ”ya

³¹ Ra'd, 13/39.

³² İbn-i Kesîr, age, II, 520.

³³ İbn-i Kesîr, age, II, 520.

³⁴ Şâfiî, Muhammed b. İdris, **er-Risâle**, çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yay., Ank., 1997, 67.

³⁵ bkz. Bakara, 2/144.

³⁶ bkz. Kaya, Remzi, **Kur'an'da Nesih**, Bursa, 2001, yyy., 36.

³⁷ bkz. Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usulü**, TDV, Ank., 1995, 122.

benzetilmiş, bu sebeple neshin reddedilmesi söz konusu edilmiştir. Hâlbuki bedâ, belli değilken belli hale gelmesi, önceden bilinmezken sonradan ortaya çıkması anlamına gelirken -ki Allah hakkında bunun muhal olduğu ortadadır- nesih, Allah'ın çok önceden (ezelden) bildiği nihai hükmün beyanı iken kullara göre ilgasıdır. Sadece yeni olan bu hükümlerin Allah tarafından kullarına bildirilmesi ve açıklanmasıdır. Yani nesh edilen hüküm Allah'a göre bir zaman ile sınırlı bulunmaktadır. Zamanı gelince Allah onu ortaya koyar; muvakkat diyebileceğimiz daha önceki emrini yürürlükten kaldırır. Yoksa nesih, Allah'ın sonradan başka bir kanaate sahip olması demek değildir. Zira Allah hakkında hiçbir şey gizli değildir.

Nesih ile bedâ arasındaki fark iki açıdan ifade edilebilir:

I-Nesihte amir mükellefe emrettiği ibadetin değişkenliğinin belli bir vakte kadar olduğunu emrettiği sırada bilmekle beraber sonradan bunu nesh ederek kaldırması iken; bedâda durum, emredilen ve sürekli olarak istenilenin sabık bir ilimle olmayıp yeni ve sonradan ortaya çıkan durumla değişmesidir.

II-Neshin sebebi ilk hitabın sıhhatini ifsad etme gerekliliğini ortadan kaldırmazken; bedâda ise emrin sıhhatine dair olan gerekliliği ifsad etme söz konusudur. Başta bir şeyi yapılması matlub iken sonradan matlubun bununla elde edilmeyeceği anlaşılıp bundan rücu etmektir ki ilmin eksikliğine delalet eden bu durumdan Allah münezzehtir.³⁸

Neshin “bedâ”ya benzetilmesinden ve de aynı kabul edilmesinden ötürü Yahudiler, Allah hakkında “bedâ”yı kabul etmezken; Rafiziler, nesihle eşit kabul ettikleri “bedâ”yı Allah hakkında caiz görmüşlerdir.³⁹ Hâlbuki bedâ; rasgele hareket etmek, gelişi güzel davranmak olduğu halde, nesih; geçici olduğu bilinen bir hükmün müddetinin sona erdiğini bildirmektir. Kulların, hükmün geçici olduğunu bilmemeleri, Yüce Allah'ın da bilmemesini gerektirmez.

İddia edildiği gibi nesih, bir bilmeme (cehil) değildir. Allah hakkında böyle bir şey muhaldir. Aşağıda vereceğimiz bazı ayetlerin mealleri bu konunun açıklığa kavuşması için yeterli olduğu kanaatindeyiz:

ما أصاب من مصيبة في الأرض ولا في أنفسكم إلا في كتاب من قبل أن نبرأها إن ذلك على الله يسير (Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır.)⁴⁰

³⁸ İbn-i Cevzî, Ebu'l-Ferac, Abdurrahman b. Ali, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Medine, 1984, 16.

³⁹ Âmidî, age, III, 109.

⁴⁰ Hadîd, 57/22.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا
رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مَبِينٍ (*Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta [Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da] olmasın.*)⁴¹

عَالَمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمَتَعَالِ سِوَاءَ مَنْكُمْ مِنْ أَسْرِ الْقَوْلِ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ
(*Görüleni de görülmeyeni de bilen, Yüceler Yücesi Büyük Allah'a göre, aranızdan sözü gizleyen ile açığa vuran ve geceye bürünerek gizlenip gündüzün ortaya çıkan arasında fark yoktur.*)⁴²

Allah'ın kulların çeşitli hallerini bilmesi itibariyle, onlara bazı geçici hükümler koyup sonra da onları iptal etmesi, O'nun ezeli ve ebedi ilmine herhangi bir eksiklik getirmez, aksine O'nun ilminin her şeyi kuşattığını ifade eder. O, kulları için bir şeyin ne kadar faydalı ve ne zamana kadardan sonra da zararlı olduğunu bilir ve indirdiği hükümleri ona göre gönderir ve değiştirir.

Ayrıca bir şeyin belli bir zaman için faydalı olması, her zaman faydalı olmasını gerektirmez. Yeter ki o değişebilen bir şey olsun.

İmam Gazâlî'ye göre de neshin bedâ ile karıştırılması batıldır. Çünkü nesih sonucunda, mubah kılınmış şeyin haram kılınmasının, emredilen şeyin yasaklanmasının lazım geleceği söyleniyorsa, bu caizdir. *يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (Allah istediğini imha eder, istediğini ispat eder...)*⁴³, bunda bir çelişki yoktur. Nitekim yemeyi gündüz haram kılıp, gece mubah kılmasında bir çelişki yoktur. Yok, eğer, Allah'ın önceden bilmediği bir şeyin, sonradan farkına varması kastediliyorsa bu imkânsızdır. Nesihden böyle bir anlam çıkmaz.⁴⁴

b. Nesih-Zarûret İlişkisi

Zaruret halinin bir nesh sebebi sayılıp sayılamayacağı konusunda İmam Şafii: namaz kılarken önceden Beytü'l-Makdis'e yönelmenin daha sonraları ayetle Kâbe cihetine yönelme emriyle nesh edildiğini ifade ettikten sonra şöyle demektedir: “*Artık korkulu haller dışında, bir Müslüman'ın farz namazını kılarken Kâbe'den başka bir tarafa dönmesi caiz olmadığı gibi, Beytü'l-Makdis'e dönmek de ebediyen yasaklanmıştır.*”⁴⁵ “*Korkulu haller dışında*” kaydı nâsihin de mutlak manada nihai hüküm olmadığını, zaruret hallerinde nâsihle de hükmedilemeyeceğini göstermektedir. Ancak nâsihle hükmedilemeyince acaba hangi hükümle amel edilecektir? İmam

⁴¹ En'âm, 6/59.

⁴² Ra'd, 13/9-10.

⁴³ Ra'd, 13/39.

⁴⁴ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, **el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., I, 110-111.

⁴⁵ Şâfiî, age, 68.

Şafii'de bunların cevabını bulmak mümkün değildir. Ancak zaruret halinde nâsihle hükmedilemeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Bazı müelliflere göre, “*aynı şartlar tahakkuk ettiğinde, o şartlardan inen ayetler tekrar devreye girer ve onlara göre amel edilir.*”⁴⁶ Neshin konusu böyle anlaşıldığı zaman da Kur'an'da ve sünnette “hükmü ebediyen kaldırılmış bir nas” bulunmayacağından bu durumda mutlak manada nesih söz etmek mümkün olamaz.

Zira zaruret, istisnai bir durumdur. Zaruret halini istisna ettiğimiz zaman, Şafii'ye göre Kur'an ve sünnette nâsih-mensûh ilişkisi bulunmaktadır. Fakat Şafii, zaruret hali sebebiyle mensûhla amel edilmesinden söz etmeksizin, nâsihle amel edilemeyeceğini sadece ifade etmiştir.

c. Nesih-Tahsîs İlişkisi

Neshin şer'i manası; bir nassın hükmünün ya yerine bir nas gelerek veya hiçbir nas gelmediği halde belli bir zaman sonra kaldırılmasıdır. Bu önceki farzla amel etme müddetini, bu farzla amelin ne zaman bittiğini ve sonrakiyle amelin ne zaman başladığını belirtir. Onun ne zaman biteceği Allah katında biliniyor, fakat biz onun hükmünün sürekli olacağını düşünürüz.⁴⁷ Tahsis; hükmü genel olan bir nassın daha sonraki bir delil, bir işaret veya icma ile bunun hükmünün lafızda geçen bütün fertlere değil de belirli fertlere has olduğunun belirtilmesidir. Bu da genellikle ifade eden âmm bir lafzın özel (has) bir emir ile açıklanmasıdır. Tahsis; kastedilen şeyleri belirtmek; nesih ise, mevcut hükmün belli bir zamana kadar sınırlandırılmasıdır. Nesih ve tahsisin her biri “lafzı kapsayan mananın bir kısmına hükmü özgü kılma”⁴⁸ açısından ortak yönleri olmakla beraber, tahsis, bir şeye delalet eden lafzın umum siygasından çıkarıcı beyan olması; nesih, bir şeye delalet eden maksudun lafızdan çıkarılmasıdır.⁴⁹

Âmidî, tahsis ve neshin -her ne kadar lafzın şamil olduğu miktarda hükmü tahsis etmeleri açısından müşterek ise de- on yerde birbirinden ayrıldığını ifade eder. Tahsis ve neshin birbirinden ayrıldıkları noktalar şunlardır:

1. Tahsis, mütekellimin kendi lafzıyla kast etmediği mananın “umum”un dışında kaldığını ifade eder. Nesih ise, her ne kadar mütekellim kendi sözüyle o manaya delaleti kast etse de, kendisiyle teklif kast edilmeyen hükmün dışarıda kaldığını ifade eder. Yani tahsis âmmın fertlerine, nesih ise tamamına yöneliktir.

2. Tahsis, bir emir üzerine başka bir emrin gelmesi şeklinde olmaz. Nesih ise, bir emrin üzerine başka bir emir gelmek suretiyle olabilir.

⁴⁶ bkz. Şimşek, Mehmet Sait, **Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, Yöneliş Yay., İst., 1991, 133.

⁴⁷ bkz. Cerrahoğlu, age, 122; Cürçânî, age, 163.

⁴⁸ bkz. Subhî es-Sâlih, age, 267.

⁴⁹ Gazâlî, age, I, 86.

3. Nesih gerçekte tahsisin tersine, ancak Şâri'in hitabı (yani emri) ile olur. Tahsis ise, kıyas vb. akli ve nakli delillerle caizdir.
4. Nâsihin mensûhtan sonra gelmesi gerekir. Muhassis (tahsis eden) ise böyle değildir. Onun, açıkladığı gibi, tahsis edilen (muhassas)'den önce gelmesi de sonra gelmesi de caizdir.
5. Tahsis âmî, gelecekte mutlak olarak delil olmaktan çıkarmaz. Tahsis durumunun dışında âmî ile amel edilmeye devam edilir. Nesih böyle değildir. Nesih, nesh edilen delile amel etmeyi gelecekte tamamen kaldırır. Bu emir, başka bir emirle nesh edildiğinde olur.
6. Kıyasla tahsis caiz, nesih ise caiz değildir.
7. Nesih, tahsisin tersine, sabit olduktan sonra daha önceki hükmü kaldırır.
8. Bir şeriatın diğer bir şeriatla neshi caiz, tahsisi ise caiz değildir.
9. Tahsisin tersine, hiçbir şey kalmayınca kadar (tamamen) âmînin hükmünün neshi caizdir.
10. -Mutezile'den bazılarının zikrettiği gibi- tahsisin nesihden daha umumi olması. Bu görüşe göre nesih ancak hükmün bazı zamanlara tahsisiyle olur. Tahsis ise hükmün bazı şahıs, durum ve zamanlara tahsisini içine alır.⁵⁰

Nesih bir anlamda, belli bir hükmün zamanla sınırlandırılmasıdır. Tahsis ise genel olan bir hükmün (âmînin) genelliğinin sınırlandırılması demektir. Aradaki bu benzerlik bazılarını yanıltmış, nesih adıyla anılan her şeyi tahsis kabul etmişlerdir ve Kur'an'da neshin bulunmadığını savunmuşlardır.

Yukarıdaki durumun tersi olarak neshi tahsis ile aynı anlamda kullanılınca mensûh ayetlerin sayısı gereksiz yere kabarmıştır.

Bazı durumlarda nesih tahsise benzeyebilir. Mesela; âmînin tahsisi ile âmînin bazı durumlarıyla nesih arasında benzerlik kurulabilir. Her ikisinde de hüküm âmînin bazı fertleri ile sınırlandırılmış olması itibarıyla bunlar birbirine benzer. Fakat başka bir yönden farklılık gösterirler. Şöyle ki; nesihde genel hüküm, başta bütün fertleri ile ilgilidir; sonra nâsih delilin gelmesiyle bazı fertlerine nispetle bu hüküm ortadan kalkar ve âmînin hükmü diğer fertlerle sınırlı olmak üzere kalır. Tahsiste ise, hüküm baştan itibaren âmînin bir kısım fertleriyle ilgilidir, bütün fertleriyle değildir. O yüzden, Hanefilerde tahsisi gösteren delilin şartları Cumhur -çoğunluğu teşkil eden Şafiiler ve diğer bilginler-un anlayışından farklıdır.

Cumhura göre, âmînin umum anlamından çıkarılıp bazı fertlerine hasredilmesi mutlak olarak (kayıtsız şartsız) "tahsis" sayılır. Umum anlamını engelleyen delil, ister müstakil, ister gayr-i

⁵⁰ Âmidî, age, III, 113.

müstakil olsun; yine bu delil, ister âmma muttasıl (bitişik), yani hemen onun akabinde zikredilmiş, isterse âmmdan munfasıl (ayrı) olsun. Şu kadar var ki, eğer bu delil ayrı ise, âmm ile amelden daha sonra gelmiş olmamalıdır. Çünkü böyle bir durumda artık tahsisten değil nesihten söz edilebilir.⁵¹

Âmm ve hastan birisinin önce diğerinin sonra gelmiş olmasına göre, tahsis ve nesh konusunda genel olarak şu görüşler kabul edilmiştir:

1. Eğer has, kendisine muarız olan âmm ile amel etme imkânı olacak şekilde, âmmdan sonra gelmiş olursa, bu durumda has, âmmı “nesh” etmiş olur.
2. Eğer has, kendisine muarız olan âmm ile amel etme imkânı olmayacak şekilde, âmmdan sonra gelmiş olursa, bu durumda has, âmmı “tahsis” etmiş olur.
3. Âmm ile amel etme imkânı ister olsun ister olmasın, has önce gelir, âmm sonra gelirse, sonra gelen âmm, önceki hassın hükmünü ortadan kaldırmaz. Önce gelen has, sonra gelen âmmı “tahsis” eder.
4. Âmm ile has zaman farkı olmaksızın birbirinin akabinde gelir -hangisi önce gelirse gelsin- bu durumda has âmmı “tahsis” eder.
5. Âmm ile hassın tarihleri bilinmiyorsa, hangisinin önce, hangisinin sonra geldiği bilinmemiş olduğundan, bu durumda âmm ile has birbirinin akabinde gelmiş gibi kabul olunup, has, âmmı “tahsis” etmiş olur.⁵²

Tahsisi sağlayan delile “muhassıs” denilir ve cumhura göre başlıca iki kısma ayrılır:

1. Müstakil Muhassıs,
2. Gayr-i Müstakil Muhassıs.

Müstakil muhassıs, âmmı ihtiva eden nassın bir cüz’ü olmayan tahsis delili demektir. Bu da üç nevidir: Akıl, Örf ve Adet, Nas. Nas âmma mevsul, yani hemen onun akabinde zikredilmiş olabileceği gibi, munfasıl, yani ayrı da olabilir.

Gayr-i müstakil muhassıs, âmmı ihtiva eden nassın bir cüz’ünü oluşturan tahsis edici delil demektir. Bu kısma giren muhassısların en çok karşılaşılan neveleri şunlardır: İstisna, Şart ve Sıfat.

⁵¹ Zekiyyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları** (Usulu'l-Fıkh), çev. İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yay., Ank., 2000, 428.

⁵² İbn-i Subkî, Tâcuddîn Abdulvahhâb, **Cem‘u'l-cevâmi‘**, byy, tsz., II, 41-42.

Hanefilere gelince, âmın umum anlamından çıkarılıp bazı fertlerine hasredilmesi, ancak şu durumda “tahsis” olarak isimlendirilebilir: Umum anlamını engelleyen delilin, yani her ikisinin de aynı vakitte teşri kılınmış olması halinde. Fakat delil, istisna, şart ve sıfat gibi gayr-i müstakil ise, bu yolla âmın umum anlamından çıkarılmasına “tahsis” denmez, “kasr” adı verilir.

Şayet delil müstakil ise, fakat âmna mukarin (zaman itibariyle bir) değilse, bu yolla âmın bazı fertlerine hasredilmesine “tahsis” değil “nesh” denir.

Hanefilere göre tahsis, müstakil ve âmna mukarin bir delil ile âmın kapsamına giren bazı fertlerin kastedilmiş halinden ibarettir. Onlara göre âmın muhassısları üç şeyden ibarettir: Akıl, Örf ve Adet, Âmna Mukarin Müstakil Nas.⁵³

Âmm konusunda Cumhur ile Hanefiler arasında en önemli farklılıklardan birisi de âmın delaleti meselesidir. Cumhura göre hastan sonra gelen âm, önce gelen hassa tesir edemez; dolayısıyla hassın hükmünü ortadan kaldıramaz.

Hanefilere göre âm, umum (genellik) için konmuş bir lafız olduğu için, aksine bir delil bulunmadıkça genellik vasfı lafız için kaçınılmazdır ve o lafız hakkında kat’i olarak sabittir. Buna göre değişik durumlar söz konusu olduğunda Hanefilerin görüşünü şöyle özetlemek mümkündür:

1. İki delilden biri diğerine mukarin olursa has, âmı “tahsis” eder.
2. Has olan delil, âm olan delilden muahhar olursa, has, şamil olduğu nispetinde, âmın hükmünü “nesh” eder.
3. Âmm olan delil has olan delilden muahhar olursa, âm, hassın hükmünü “nesh” eder.
4. Âmm ile hassın nüzul ve vürut tarihleri bilinmezse, mukarenete (eş zamanlı olduklarına) hamlolunur. Bu durumda her ikisi ile amel etmek mümkün ise, her ikisi ile de amel olunur. Eğer ikisiyle birlikte amel etmek mümkün değilse, bir tercih sebebi aranır ve buna göre amel edilir.
5. Eğer âm ile hastan birisini tercih etmek mümkün olmazsa, hiçbirisi ile amel olunmayıp, başka delillerle problem çözülmeye çalışılır.⁵⁴

d. Nesih-Takyîd İlişkisi

Âmm ile has arasındaki bazı münasebetlere “nesh” denildiği gibi, mutlak ile mukayyed arasındaki bazı münasebetlere de “nesh” denilmektedir.

⁵³ Zekiyüddin Şaban, age, 428.

⁵⁴ Bakkal, Ali, *Kur'an'da Mensûh Ayetlerin Sayısı*, İlahiyat Fakültesi Dergisi II, Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., Şanlıurfa, 1996, 40-41.

Şafiilere göre mutlak ile mukayyed arasındaki münasebeti şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Eğer her ikisinin de hükümleri ve mucipleri (sebepleri) bir olup her ikisi de müspet ise ve mukayyed, kendisiyle amel etme imkânı olan mutlakta sonra gelmişse, mukayyed mutlakı nesh etmiş olur.

2. Mutlak ile amel etme imkânı olmadan mukayyed gelmiş olur veya her ikisinin tarihleri bir olur, ya da her ikisinin de tarihleri bilinmezse mutlak mukayyed üzerine hamlolunur.⁵⁵ Fakat Hanefiler böyle bir durumda “nesh”ten bahsetmezler ve mutlak-mukayyed meselesini, âmm-has konusundan farklı bir biçimde ele alırlar.⁵⁶

Şu halde gerek Cumhur ve gerekse Hanefiler âmm-has münasebeti olarak ele alınan bazı hususlara “nesh” nazarıyla baktıkları gibi, özellikle Şafiiler mutlak-mukayyed arasındaki bazı münasebetleri de “nesh” olarak kabul etmişlerdir. Fıkıh Usulündeki bu anlayışın Tefsir Usulüne de aksetmemiş olmasını düşünmek mümkün değildir. Buna göre usulcülerin âmmın tahsisi ve mutlakın takyidi gibi konularda sözünü ettikleri neshe “cüz’i nesh” adı verildiği takdirde ıstılah yönünde bazı problemleri çözmede kolaylık sağlanmış olur.⁵⁷

e. Nese’ Kavramının Anlamı

Nese' (نَسَأَ) kavramı tehir etme manasında kullanılır. Bu kavram ile ilgili olarak tartışma konusu ayette geçen "نَسَّهَا" (nünsiha: unutturursak/terk edersek)" fiilinin kıraat alimlerinden İbn-i Kesir (ö. 774/1372) ve Ebu Amr tarafından "نَسَّأَهَا" (nense'ha: onu tehir edersek)" şeklinde okunuşundan kaynaklanan bir farklılık söz konusudur. Böylelikle ما ننسخ من آية أو ننسها (Biz bir ayeti unutturursak) şeklindeki ayetin mealı ما ننسأها أو ننسها (Biz bir ayetin gelişini tehir edip sonraya bırakırsak)⁵⁸ olarak değişir. Ata, bu durumda ayetin anlamının: “Biz onu Ümmü’l-Kitabın sonunda terk ederiz ve o takdirde (nesih) olmaz”⁵⁹ şeklinde olacağını vurgular.

Peki, kıraatlerin farklı oluşu hangi neticeyi doğurur? Unutturma olan kıraatte sadece inen hükmün ya da bu hükümle beraber metnin de daha sonra unutturulabileceği ihtimaline işareti mümkündür. Erteleme olarak telaffuz edilen kıraatte ise hükümlerin inişinin tehir edileceği, böylelikle bazı ayetlerin hükümlerinin daha sonra indirilerek ikmal edileceği anlaşılmaktadır.

⁵⁵ İbn-i Subkî, age, II, 50.

⁵⁶ Şirbinî, Şeyhulislam Abdurrahman, **Takrîru Cem‘i’l-cevâmi‘**, byy, tsz., II, 50.

⁵⁷ Bakkal, **Kur'an'da Mensûh Ayetlerin Sayısı**, 41-42.

⁵⁸ Bakara, 2/106.

⁵⁹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), **el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur‘ân**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, tsz., II, 67.

Böylelikle mezkûr ayet, Kur'an ayetlerinin birbirini nesh etmesi için kullanılan bir delil olmakla ilgisi kalmamaktadır.

Mensûh ayetlerin kemiyet açısından oldukça abartılı olmasının bir sebebi de nesih ile nes'in birbirine karıştırılmasıdır. Hatta nassın bir sebep için emredilip sonra sebebi ortadan kalkan ayetler de mensûh addedilmiştir. Örneğin Müslümanlar zayıf ve sayıca az iken Allah'a kavuşmayı uman kimselere sabır ve af dilemenin emredilmesinin "seyf ayeti" ile mensûh olduğu iddiası gibi. Hâlbuki bu nesih değil bir nevi nes' (erteleme) olup ihtiyaç anına kadar hükmü açıklamayı ertelemek demektir. Nitekim Allah Teâla "sonraya bırakırız"⁶⁰ demektedir.

Yukarıdaki ayetler arasındaki nesh ilişkisi iddiasını Zerkeşî (ö. 794 h.), şöyle yorumlamaktadır: "Bu tahkikten müşriklere karşı gevşek davranmayı emreden ayetlerin hepsinin seyf ayetiyle mensûh olduğunu söyleyen pek çok alimin görüşlerinin zayıflığı ortaya çıkmaktadır. "Mensûhtur" dedikleri bu ayetler nesihle değil nes' ile ilgilidir. Yani o hükmü ilgilendiren bir illetten dolayı belli bir zamana kadar o hükme uyma emredilmiş ve illet kalktıktan sonra başka bir hüküm devreye girmiştir. Görüldüğü gibi bu, nesih değil nes'tir. Çünkü nesih, bir daha uyulması caiz olmayacak şekilde hükmü kaldırmaktadır."⁶¹ Hâlbuki yapılan bu yorum ayetin zahiriyle uyuşmadığı ortadadır.

IV. TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE NESİH TERİMİNİN GELİŞİMİ

İslam dini ilk olarak Arap toplumunda zuhur edince Arapların hayat tarzları, örfleri, adetleri, gelenek ve görenekleri yanında kullanılan bazı kelimeler farklı manalar kazanmıştır. Örneğin "kâfir" önceleri toprağı örten manasında çiftçi için kullanılırken sonradan bu kelime İslamî akideyi kabul etmeyen, inkâr eden, hakkı batılla örten kişi için kullanılmaya başlandı. Bunun yanı sıra salat (dua), hac (kast etme), savm (korunma)... gibi birçok kelime bu yeni dinle farklı manalar kazanarak birer ıstılahî kavram olmuştur. Bu kelimeler, sözlük anlamlarına yakın bir mana kazanarak yapılan yeni toplumda artık birer terim olarak yerini almıştır.

İslam tedrici olarak yeni bir toplum oluşturmanın gayret ve gayesi içerisinde her hususta yeni düzenlemeler getirerek sistemini oturtmaya çalışıyordu. Tabi ki asırlarca kazanılan alışkanlıkları değiştirmek -hele kabile asabiyetine dayanan toplum yapısı bir tarafa- ve yeni bir hukuk nizamı altına sokmak gerçekten zor bir ameliyeydi. İslam teşri döneminde tedrici olarak mevcut hukuka iki şekilde yaklaşmıştır. Bazıları kökten yanlış olduğu için -içki ve faiz gibi- bunları peyderpey temelden yıkıp yerine yenilerini koymuştur. Bir kısmı da temelde sağlam olmakla beraber,

⁶⁰ Subhî es-Sâlih, age, 268.

⁶¹ Zerkeşî, age, II, 42.

bunları yenileme ve tamir etme yoluna gitmiştir. Bu oluşuma iki prensip hakim olmuştur: “Çürük olanı yık, yerine sağlamını yeniden yap; Temeli sağlam olanı tamir et, güzelleştir.”⁶²

Bu yeni toplumu oluşturma ve İslam mantalitesine aykırı alışkanlıkları bıraktırıp yerine yenileri ikame etme çabasında nesih olgusu devreye girer. İçki ile ilgili inen ilk ayette hemen yasaklanmayıp sürece yayılarak haram kılınması,⁶³ İslam’ın bidayetinde kabir ziyaretinin yasaklanıp sonradan serbest bırakılması,⁶⁴ kurban etlerinin üç güne kadar tüketilmesi emredilirken daha sonra zamanla sınırlamadan saklanabileceği...⁶⁵ vb. Bu kavram (nesih) tedrici olarak kabile taassubuna dayanan toplumun yeni bir hukuk nizamının altına sokulmasında elzemdi. Her ne kadar nesih pratik olarak mevcut olsa bile, sahabe neshi bizim şu anda teorik olarak kullandığımız manada kullanılmıyordu. Neshin bilinen terim anlamı yanında, daha çok bunun sözlük anlamı olan izale/giderme manasında kullanılıyordu. Yani nesih, “bir ayette geçen vasıfların bir kısmını diğer bir ayetle izale etme” şeklinde biliniyordu. Bu açıdan bakılınca neshin daha çok umumi bir kavram olarak kullanıldığı karşımıza çıkar. Nesih, geçmiş şeriatları izale, bir hükümlerle amel etme müddetinin sona ermesi, âmmi tahsis, mutlakı takyid, mübhemi beyan... gibi birçok manayı içinde barındırıyordu.⁶⁶

Sahabenin nazarında nesh hadisesi, Peygamberimizin fiili ve sözü ile sabit olacağı için, o devirde ayetlerin ve hadislerin kendi aralarında veya birbirleriyle karşılıklı neshi şeklinde bir ayırım görülmemektedir. Ancak şu kadar var ki sahabe nesih konusunu çok geniş tutmakla beraber neshin -bu geniş manada olsa bile- bilinmesinde gerekli hassasiyeti gösterdiğini Hz. Ali’nin kıssacı (hikâyelerle vaaz eden)’ya neshi bilmediğinden dolayı “*kendini de başkalarını da helak ettin*”⁶⁷ şeklinde uyarısında konunun ehemmiyetine dikkat çekmesinden anlaşılıyor. Tabiatıyla her sahabe İslam’ın getirdiği bilgi birikimine tamamına veya bir kısmına sahip değildi.

Kullanılan birçok manada belki de ortak olan nokta şudur ki nesih, birinciyle amel edilmeyip ikincisiyle amel etmenin gerekliliğidir. Bu gerek takyit edilen mutlak hükümde olsun ve gerek tahsis edilen âmm bir hüküm olsun âmm ve mutlak olan hükümle değil takyit ve tahsis edilen ikinci hükümle amel etme zorunluluğu vardır. Sahabenin nesih anlayışını açıklamak üzere bazı somut örnekler vermek yerinde olacaktır.

⁶² bkz. Bakkal Ali, *İmam Şafii’de Nesh Anlayışı*, İlahiyat Fakültesi Dergisi III, Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., Şanlıurfa, 1997, 112-113.

⁶³ bkz. Nahl, 16/67; Bakara, 2/219; Nisa, 4/43; Mâide, 5/90.

⁶⁴ bkz. Müslim, age, Cenâiz-977, II, 672.

⁶⁵ bkz. Müslim, age, Cenâiz-977, II, 672.

⁶⁶ bkz. Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Vefâ, Mansura, 1987, I, 91-94.

⁶⁷ Suyutî, age, II, 27.

والمحصنات من النساء إلا ما ملكت أيمانكم كتاب الله عليكم وأحل لكم ما وراء ذلكم أن تبتغوا بأموالكم محصنين غير مسافحين (Sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar [da size] haram kılındı. [Bunlar] üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla [mehirlerini verip] istemeniz size helal kılındı...) ⁶⁸ ayetini, kadının halası veya teyzesi ile birlikte evli olmayı haram kılan hadisin nesh ettiği ifade edilse bile bu âmm olarak nazil olan ayeti hadis tahsis etmiştir.

والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء (Boşanan kadınlar üç kurû' [hayız/temizlik] iddet beklerler...) ⁶⁹ ayeti boşanan kadınların iddeti ilgili olarak mutlak bir hükmü, فما لكم عليهن من عدة تعتدونها (onların bekleyeceği bir iddet yoktur...) ⁷⁰ ayeti gerdeğe girmeden boşanan kadının iddetini ve “hayızdan kesilenlerin iddeti üç aydır. Hamile olanların (iddeti) ise doğurmalarıdır” ayetiyle de hayızdan kesilen ve hamile olan kadının iddeti nazil olmuştur. Her ne kadar bu ayetler arasında nesih cereyan edildiği söylene de görüldüğü gibi bu mutlakı takyit, âmmı tahsis kabilindedir. ⁷¹

İslam Teşriinde Asr-ı Saadet Mekke ve Medine devresi olmak üzere iki bölümden oluşur. Gerek dini ve gerekse sosyal yaşayış yönünden neshin bir vaka olarak ele alınışı, İslam'ın içtimai tarihinden çok hukuk, ibadetler, muameleler, cezalar yönüyle ilgilidir. Nesih, en geniş tatbikatını Medine İslam yaşayışında bulmuştur. Mekke hayatı İslam teşriinde ana kaidelerin indiği bir devredir. İslam'ın temel (külli) kaidelerinin Allah Teâla'dan alındığı bu devre olduğundan, -*iksal meselesi* (=kaht: inzalsiz cima)- ⁷² dışında nesih vakıalarına hemen hemen hiç rastlayamıyoruz. ⁷³

Medine'de geçen on yılı aşkın zamanın külli ahkâmlardan ziyade *cüz'ıyyat* ile ilgili hükümlerin gelişinin en yoğun olduğu dönem olması açısından konumuzda esas olarak incelemeye tabi olması son derece önem arz etmektedir.

⁶⁸ Nisâ, 4/24.

⁶⁹ Bakara, 2/228.

⁷⁰ Ahzâb 33/49.

⁷¹ Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa el-Lehamî, **el-Muvâfekât fi usûli'l-ahkâm**, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, tsz., III, 77.

⁷² Ubeyy b. Ka'b'ın *iksal* (kaht) diye adlandırılan, inzal vaki olmadıkça guslün gerekmeceğini ifade eden rivayeti ile Hz. Aişe'nin, aynı şeyden dolayı Rasulullah'ın (sav) boy abdesti aldığını ve halka da gusül etmelerini emrettiğini belirten hadisi zahiren birbirine muarızdır. Ancak ilk tatbikatın İslam'ın ilk zamanlarına ait olduğu ikinci rivayetin Mekke fethine yakın bir zamanda olduğu, bundan dolayı ilk hadisin kronolojik farklılık yoluyla mensuh olduğu ifade edilmiştir. (bkz. Hâzimî, Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Hemedânî, **el-İtibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr**, Camiatu'd-Dirasati'l-İslamiyye, Karaçi, tsz., 119 vd.)

⁷³ bkz. Koçkuzu, Ali Osman, **Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi**, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İst., 1985, 117.

Medine hayatında sahabenin bazılarından nakledilen rivayetlerde, özellikle ayetler arası neshi ifade eden ibareler bulunur. Bundan da -yukarıda geçen Hz. Ali ile ilgili anekdot dışında anlaşılıyor ki nesh vakıasından haberdardılar. Tabi ki yukarıda belirtildiği üzere sahabenin anladığı nesh ile usulcülerin izaha çalıştıkları nesih aynı değildi. Anlaşılan o ki sahabenin nesh anlayışı çok şümulüdür. Sonradan fıkıh usulcülerini tarafından: “tahsis, takyit, istisna” adlarıyla isimlendirilen ve nesih dışında mütalaa olunan tatbikatlar da nesh olarak görülmektedir.

Bu şümulü mana sadece sahabe döneminde değil, hicri ilk üç asra kadar ilk dönem bilginlerince kullanılagelmiştir. Yukarıda zikredilen manalar yanında ilk dönem bilginleri neshi, unutturma, Hz. Peygamber (sav)’e indirilmeyip terk edilen mana, Levh-i Mahfuz’dan indirilme (istinsah) ya da muhkem ayetler nâsîh ve müteşâbih ayetler mensûh olarak kabul edilmiştir. Bu manalara delalet eden alimlerin görüşlerini İmam Eş’arî dört şekilde kategorize eder:

I-Mensûhtan kasıt tilaveti kaldırılmıştır.

II-İndirilen, okunan ve açıklanıp uygulanan hususlarda nesh olmayıp, sadece geçmiş toplumlara yüklenen mihnetlerin bu ümmetten kaldırılıp bunlarla imtihan edilememesi nesihtir.

III-Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan indirilmesi nesihtir.

IV-Tedric, takyit, tahsis, istisna ve bilinen şimdiki anlamıyla “önceki bir şer’i bir hükmün sonraki bir şer’i hükmü kaldırma”nın tümüne nesih deniliyordu.⁷⁴

Bütün bu kullanımlar daha sonra gelen alimler tarafından birbirinden ayrıştırılarak, nesih teriminin bir usul kavramı olarak yerini alması sağlanmıştır. Tabii olarak ilk devirlerde bütün ilimler aşağı yukarı memzuc olarak bulunuyordu. Bu ilimlerin birbirlerinden ayrışması, kullanılan ıstılahların efradını cami ağyarını mani bir şekilde kavram olarak oturtulması, ihtisas ve branşlaşma, sonraki zamanlarda olmuştur. Usul-i fıkıhın bir ıstılahı olan nesih de bu şekilde gelişmiştir.

Her ne kadar Hanefî fukahâsından Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve Caferilerden İmam Muhâmmed Bakır’ın Fıkıh Usulü ile ilgili olarak ilk eser yazdığı söylene de, bize intikal eden fıkıh usulü alanındaki ilk yazılı eser, İmam Şafii’nin *er-Risâle*’sidir. Usul-i Fıkıha menşe sayılan *er-Risâle*’de tahsis, takyit, istisna ve neshin sınırları çizilerek neshin tarifi, şartları ve çeşitleri işlenmiştir.⁷⁵

⁷⁴ Eş’arî, Ebu’l-Hasan Ali b. İsmail, *Kitâbu makâlati’l-islamiyyîn ve ihtilâfi’l-musallîn*, Helmut Ritter Neşri, Wiesband, 1980, 607-608; Şimşek, Mehmet Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yay., Konya, 1995, 172.

⁷⁵ bkz. Şâfiî, age, 65-73.

Daha sonraki dönemlerde -diğer bölümlerde işleneceği gibi- önceki dönem uleması, Usul-i Fıkıhta Mütakellimün (Usulcüler) ve Fukaha (Fıkıhçılar) olmak üzere iki farklı anlayışa sahip olmuşlardır. Anlayışları, yetişme şartları, buldukları memleketin ilim seviyesi ve tedris gördükleri medreselerin ekol olarak mensubiyeti onlara kendi muhitinde farklı bir fikir kazandırmış ve telif edilen eserler de bu yönde olmuştur. Bununla birlikte bu iki ekolü mezceden müellifler bazı eserler kaleme almışlardır.

V. NESHİN TERİM ANLAMİ

Neshin ıstılahî bir mana kazanması noktasında İmam Şafii *er-Risale* adlı eserinde neshi, tahsis, takyid ve istisnadan ayırıp her birinin sınırlarını çizerek manalarını tayin etmiş ve ilk defa bilinen usul terimi olarak neshin tarifini yapmıştır. Bu tarif kendinden sonra gelen dönemlere kaynaklık etmiştir.⁷⁶

İmam Şafii'den sonra gelen usulcüler onun tanımına katılmayarak yeni tanım yapmışlar ya da kendisinin tanımına ilavelerde bulunmuşlardır. Bunun menşeyini görmeden önce bir noktaya işarette fayda vardır. Bilindiği üzere ekol olarak usul yazarları kelamcılar ve fıkıhçılar olmak üzere iki grupta toplanırlar. Diğer bir ifade ile fıkıh usulü meselelerini, ya kelamcıların anlayış ve metoduna uygun olarak veya fıkıhçıların görüş ve usulleri çerçevesinde inceleyen alimlere rastlarız. Mütakellimün mesleğini tutan eserlerde Şafii alimleri söz sahibi olurken, fukahanın yolunu tutanlar daha çok Hanefiler olmuştur. Bu iki meslek mensubunun meselelere bakış üslupları çok kere farklı olmaktadır. Biri nazari kaideler üzerine hükümler koyup kanunlara ulaşırken, fukaha mesleği mensupları ilk nesilden intikal eden çözümlerden illetler, sebepler vs. arayarak kaideler tespit etmektedirler. Yani “Usulcüler” olarak da bilinen kelamcılar daha çok tündengelim metodunu kullanmasına karşın “Fıkıhçılar” ise tümevarım metodunu kendilerine bir usul anlayışı olarak kabul etmişlerdir. Usulcülerin tuttuğu yolun, muhit, yetişme tarzı vb. unsurların fikirleri üzerinde tesirleri olmaktadır. Bu iki ekol bizim konumuz olan nesihte - özellikle de neshin özellik ve şartlarına yönelik- farklı tarifler dile getirmişlerdir. Bunun altındaki sebep neshin şartlarından kaynaklanan ayrılıklar diğer konularda inceleneceği için burada zikretme gereğini duymuyoruz. Ayrıca bu iki yolu birleştiren eserler yanında, nevi şahsına münhasır sayılabilecek Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) *el-Muvâfakât*'ı gibi eserler de mevcuttur. Bu eserde nazari münakaşa ve izahlar yerine misaller arz eder, onlar üzerinde durulur.⁷⁷

⁷⁶ Mustafa Zeyd, age, I, 91-94.

⁷⁷ bkz. eş-Şâtıbî, age, III, 74.

Usul-i fıkıh alimlerinin neshe ıstılah olarak verdikleri manalar arasından seçtiğimiz bazı tarifler şunlardır:

İbn-i Hazm (ö. 456/1064): “*İbadet müddetinin sona erişinin beyanı*”, Karafî (ö. 664/1258): “*İlk emrin zamanının bitip artık tekerrür etmeyeceği hususunun beyanı*”, Burhânüddin el-Ca’beri (732/1331): “*Hükmün müddetinin sona erdiğinin beyanı*” ve Ebu Me’âli: “*Birinci farz ile amel zamanının geçtiğinin beyanı*” şeklinde tanımlamışlardır. Bu dört tarifte müşterek nokta, tarifleri yapan alimlerin onu **beyan** sayışlarıdır.⁷⁸

Neshin hitap şeklindeki tariflerinden bazıları da şöyledir:

İmam Şafii neshi, “*Arada terâhî bulunmak şartıyla sonra gelen nasla, önceden sabit olan şer’i bir hükmü kaldırmaktır.*”⁷⁹ diye tanımlamaktadır.

Serahsî gibi Hanefiler neshi, “*hükmün süresini beyan etmek.*” diye tarif ederken, de “*şer’i bir delille şer’i bir hükmü kaldırmaktır*”⁸⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Kadı el-Bâkılânî (ö. 403/1012); “*Önceki bir hitap ile sabit olan hükmün kaldırıldığına, arada geçecek bir fasıladan sonra -eğer beyan gelmemiş olsaydı evvelkinin aynen devam edeceği tarzda- delalet eden bir hitap*” ve el-Âmidî: “*Önceki şer’i bir hükmün hitabının devam ettiğine mani teşkil eden Şâri’in daha sonraki hitabı*” olarak tanımlamışlardır.⁸¹

Gazâlî (ö. 555/1111) ekollere göre üç nesih tanımına yer vermiştir.

Usulcülerin tarifini “biz -kendisi de usulcülerden olması hasebiyle- şöyle tanımlıyoruz” diyerek ifade eder: “*Herhangi bir yönüyle -ki bu yönü olmasaydı hüküm sabit olurdu- önceki hitapla sabit olan hükmün terâhî (aralarındaki zaman farkı) ile kaldırılmasına delalet eden hitaptır*” dedikten sonra tanımda geçen ifadelerin her birini tahlile gitmiştir.

Fıkıhçıların tanımını ise: “*İbadetin müddetini ya da ibadetin kesileceği zamanı ortaya çıkaran hitaba delalettir*” şeklinde tanımladıktan sonra usulcülerin tanımını savunarak fıkıhçıların tanımını eleştirmiştir.

⁷⁸ Mustafa Zeyd, age, I, 53-110.

⁷⁹ Şâfiî, age, 85.

⁸⁰ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, **Usûlu’s-Serahsî**, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Kahire, 1376, II, 53.

⁸¹ Mustafa Zeyd, age, I, 53-110; Şevkânî, age, 184.

Mutezilenin tanımına yer verirken şöyle demiştir: “*Herhangi bir yönüyle -ki bu yönü olmasaydı hüküm sabit olurdu- önceki hitapla sabit olan hükmün terâhî (aralarındaki zaman farkı) ile kaldırılmasına delalet eden hitaptır*”⁸²

Bu tanımlar dışında, Kur'an'da neshin konusunu işleyen müelliflerin verdikleri bazı tarifler daha vardır ki, onlarda görülen neshin hudut ve mahiyetini tespit yerine, özelliklerini, çeşitlerini, şart ve rükünlerini sıralamadır.⁸³ Bütün bu bilgileri kapsayıcı yönde yapılan açıklamalarla neshi tarif etme çabası, özlü bir ifadeyle olması gereken tanımdan uzaklaşmıştır.

Yukarıda sayılan hitap ve beyan dışındaki diğer tariflerde neshin lügatteki manaları arasında zikrettiğimiz nakil, izale gibi kelimeler kullanılarak ıstılah manasından ziyade sözlük anlamına yakın tarifler yapılmıştır.⁸⁴

İslami ilimlerle ilgili terimleri cem eden Cürcânî'nin (ö. 816/1413) eserinde kaydettiği iki tarif ise şöyledir: “*Şer'i hükmün vaktinin sona erdiğinin beyanı. Bu sona eriş, Allah tarafından önceden bilinmektedir. Biz, devam edeceğini, nâsîh olan hüküm gelmemiş olsaydı evvelki hükmün istimrarını zannediyorduk. Birinci hükmün sona erişini, yenisinin gelmesiyle bilebildik. Bu bize göre tebdil ve tağyirdir*” ve “*Şer'i bir delili müteakip, az bir zaman sonra, onun taşıdığı hükmün hilafına bir başka delilin gelmesi durumu. Bu hal, bizim ilmimize göre bir tebdil ise de, Allah'ın ilmine göre hükmün zamanının sona erdiğini beyandan başka bir şey değildir*.”⁸⁵ Görüldüğü gibi bu iki tarif kendinden önceki tariflerden pek farklı değildir.

Dr. Mustafa Zeyd, yirmiye yakın tarifi verdikten sonra, usulcülerin konuya bakış tarzlarını inceler ve neticede onları birkaç gruba ayırır, her grubun fikirlerinde esas amil olarak tespit ettiği noktaları belirtir. Bunlar “Bulunduğu muhitte ehli kitap olan zümreye karşı İslam'daki nesh meselesinin müdafaası, kelim ilminin tesirleri, alimin bağlı bulunduğu fikri ekolün tesiri ve çevredeki diğer baskı unsurlarıdır.”⁸⁶

Görüldüğü üzere yapılan bütün tanımlar birbirine yakın olmakla beraber, her biri neshin bir yönünü tarif niteliğindedir. Ulemanın çoğunun karar kıldığı ve daha şümüllü olarak tanım şudur ki, bu da “*Şer'i bir hükmün yine şer'i bir hükümle kaldırılmasıdır*” veya “*bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nas ile kaldırmaktır*” başka bir tabirle “*mukaddem bir nassın hükmünü*

⁸² Gazâlî, age, I, 107-108.

⁸³ bkz. Mekkî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045), **el-İdâh li nâsihi'l-Kur'ân ve mensûhihi ve marifeti usûlihî ve ihtilâfi'n-nâsi fihi**, Kur'an'da Nâsîh ve Mensûh Var mıdır? adıyla çev. Musa Kazım Yılmaz, Yeni Asya Neşriyat, İst. 1998, 37 vd.

⁸⁴ bkz. Subhî es-Sâlih, age, 259-260.

⁸⁵ Cürcânî, Ali b. Muhâmmmed b. Ali, **et-Tarifât**, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, h. 1405, 163.

⁸⁶ Mustafa Zeyd, age, I, 53-110.

*muahhar tarihli bir nas ile değiştirmek veyahut mukaddes bir metnin ilgasi*⁸⁷ manalarında kullanılır.

Bir nas uygulamaya konulduktan sonra, o nassın kapsamına giren hükmü tamamen veya kısmen kaldıran başka bir nas gelirse, bu kaldırma işlemine nesih, hükmü kaldırılan birinci nassa mensûh, hükmü kaldıran ikinci nassa nâsîh denir.

Sonuç

Yaptığımız bu araştırmaya göre neshin daha sahabe döneminde bir problem olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Sahabe ve onlardan sonra gelen tabiin alimleri, neshi, sonradan klasikleşen anlamda değil, tahsis, takyid, istisna gibi birçok terimi içine alacak genişlikte kullanmıştır. Bu yüzden ilk dönemlerde nesihle ilgili rivayetler kabark bir liste teşkil eder.

Günümüze ulaşan yazılı kaynaklarda itibariyle neshin ilk tanımını İmam Şafii'nin *er-Risale* adlı eserinde görülmektedir. Bu tanım, kendisinden sonra yapılan muhtelif tanımlar için bir çerçeve oluşturmuştur.

Şafii'den sonra Mütakellimun usulcülere ile Fukaha usulcülere nesih konusunda farklı bakış açıları geliştirmişlerdir. Bu bakış açılarına göre nesih edilen nasların sayısı değişebilmekte; çok az veya çok fazla olabilmektedir.

Gerek selef alimlerinin neshe yüklediği manalar ve gerekse daha sonra gelen bilginlerin tahsis-takyid cereyan eden nasları nesh kabul etmesinden ötürü nesih listesi bir hayli kabarmıştır. Kur'an'daki mensûh ayetlerle ilgili olarak, birçok muhtelif sayıdan bahsedilmiştir. Hatta neshi tedric içerisinde düşünüp bu sayıyı sifıra indirenler de vardır. Neshin kemiyet açısından değişmesinin ana sebebi ıstılahtan kaynaklanan bir problemdir. Bu ihtilaflar irdelendiği zaman nesih vakiasının ne denli azaldığı görülecektir.

Bu sayının kabarmasının bir başka sebebi de nâsîh-mensûh olduğu iddia edilen ayetler arasındaki icap-selb ilişkisidir. Bu anlamdaki ilişkide nasların lafızları esas alındığında bir tearuz olmadığı halde, naslara mefhum-u muhalefet yoluyla bir hüküm bina edilmekte ve bu yolla nesih ortaya çıkmaktadır. Meseleye lafzî açıdan bakıldığında nâsîh kabul edilen nassın mensûh denilen nassın hükmünü ortadan kaldırmadığı, nâsîhin mensûhun hükmünü genişlettiği ve genelleştirdiği görülmektedir.

Kur'an hükümleri, ya kolaydan zora hafiften ağıra doğru; ya da önce genel bir hükmün gelmesi sonra bu çerçevede özel hükmün belirlenmesi şeklinde iki ayrı tedricilik içinde nazil olmuştur. Bu her iki tedricilik, sonradan nesih telakki edilerek neshin çerçevesi genişletilmiştir.

⁸⁷ Cerrahoğlu, age, 122.

KAYNAKÇA

- Âmidî, Ebu'l-Hasan Seyfüddin Ali b. Muhammed, el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm, el-Mektebu'l-İslamiyye, Beyrut, 1402,
- Bakkal, Ali, *İmam Şafii'de Nesh Anlayışı*, İlahiyat Fakültesi Dergisi III, Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfi Yay., Şanlıurfa, 1997,
- Kur'an'da Mensûh Ayetlerin Sayısı*, İlahiyat Fakültesi Dergisi II, Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfi Yay., Şanlıurfa, 1996,
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhâmmed b. İsmail (ö. 256/869), Sahîhu'l-Buhârî, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1987, Tefsir-1220, VI, 487,
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, et-Tarîfât, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, h.1405,
- Cüveynî, Ebu'l-Me'ali Abdülmelik b. Abdillâh, el-Burhân fi usuli'l-fikh, Daru'l-Ensar, Kahire, tsz.,
- Dihlevî, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdirrahim, el-Fevzu'l-Kebîr fi usûli't-tefsîr çev. Mehmed Sofuoğlu, Çağrı Yay., İst., 1980,
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as (ö. h.275), Sünen-i Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İst., tsz., Hudud-1398, IV, 140.
- Eş'Arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, Kitâbu makalâti'l-islamiyyîn ve ihtilâfi'l-musallîn, Helmut Ritter Neşri, Wiesband, 1980,
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.,
- Hâzîmî, Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Hemedânî, el-İtibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr, Câmiatu'd-Dirâsati'l-İslamiyye, Karaçi, tsz.,
- İbn-İ Cevzî, Ebu'l-Ferac, Abdurrahman b. Ali, Nevâsihu'l-Kur'ân, el-Câmi'atu'l-İslamiyye, Medine, 1984,
- İbn-İ Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, tsz.,
- İbn-İ Kesîr, Ebu'l-Feda İsmail, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1969, II, 586.
- İbn-İ Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisânu'l-Arab, Dâru Sadır, Beyrut, tsz.,
- İbn-İ Subkî, Tâcuddin Abdulvahhâb, Cem'u'l-cevâmi', byy, tsz.,
- Kaya, Remzi, Kur'an'da Nesh, Bursa, 2001, byy.
- Koçkuzu, Ali Osman, Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfi Yay., İst., 1985,
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhâmmed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.,
- Mekkî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, el-İdâh li nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi ve marifeti usûlihî ve ihtilâfi'n-nâsi fihî, Kur'an'da Nâsih ve Mensûh Var mıdır? adıyla çev. Musa Kazım Yılmaz, Yeni Asya Neşriyat, İst. 1998,
- Mustafa Zeyd, en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Daru'l-Vefa, Mansura, 1987,
- Müslim, Ebu'l-Huseyn İbnu'l-Haccac el-Kuşeyri, Sahîhu Müslim, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İst., tsz.,
- RÂĞİB EL-ISFEHÂNÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz.,
- Serâhsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, Usûlu's-Serâhsî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Kahire, 1372,

- Şâfiî, Muhammed b. İdris, er-Risâle, çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yay., Ank., 1997,
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa el-Lehamî, el-Muvâfakât fî usûli'l-ahkâm, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, tsz,
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min 'ilmi'l-usûl, Darül-Fikr, tsz.,
- Şimşek, Mehmet Sait, Günümüz Tefsir Problemleri, Esra Yay., Konya, 1995,
- Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Yöneliş Yay., İst., 1991,
- Şirbinî, Şeyhulislam Abdurrahman, Takrîru Cem'î'l-cevâmi', byy, tsz.,
- Zekiyüddin Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulu'l-Fıkh), çev. İbrahim Kafi Dönmez, Tdv Yay., Ank., 2000,
- Zerkeşî, Bedrüddin Muhâmmad b. Abdillâh, el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1957..